

NON-KONFORM JOGTUDOMÁNYI ÉRTELMI PÁLYÁK ÉS BOTRÁNYOK A SZÁZADFORDULÓN ÉS A XX. SZÁZAD ELEJÉN

Egresi Katalin
habilitált egyetemi docens

Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Bevezetés

A magyar jogbölcseleti gondolkodás kiemelkedő időszaka a XIX. század utolsó harmadától vette kezdetét és közel száz éven keresztül olyan nemzetközi hatású gondolkodók munkásságát foglalta magában, mint Pulszky Ágost, Somló Bódog, Moór Gyula vagy éppen Horváth Barna. A fenn említett szerzők életműve, jogtudományi problematikája egyúttal szakítást jelentett egy konzervatív, a történeti alkotmány és a közjogi hagyományok kizárólagosságára épülő tekintélyelvű gondolkodással, amely egyúttal komoly áttörést jelentett a külföldi hatások felől személve azon az egyoldalú német orientáción, amely a magyar tudományos gondolkodást áthatotta.

Ugyanakkor a vizsgált korszak nem nélkülözte azokat a politikai és társadalmi viszonyosságokat, amelyek a jogbölcseleti munkák keretében szolgáltak. Elegendő itt megjegyezni azt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia belső – gazdasági, társadalmi, nemzetiségi és egyéb – problémái a XX. század első évtizedében már akuttá váltak, amelyek az I. világháborúba torkollva, majd a világháborús összeomlást követő gyorsan változó bal-és jobboldali politikai rendszerekben, illetve a II. világháborúban és az azt követő igen rövid életű demokratikus kibontakozás ellehetetlenülésében jelentős nehézségeket támasztottak egy tudományos életpálya elé. Ezen időszak éppen a haladás, az európai minták adaptálása valamint a fennálló rendszer védelmezőinek két tábora között nem kevés vitát és személyes ellentétekbe torkolló botrányokba fulladt.

A magyar közjogtudomány vitája Nagy Ernő és Concha Győző nézetei tükrében

Az egyik legmeghatározóbb konfliktus a magyar közjogi gondolkodás két alakja között bontakozott ki a XIX. század végén. Egy fiatal jogász és leendő jogtudós, Nagy Ernő a közjogi pozitívizmus lelkes híveként az 1880-as években publikálta *Magyarország közjoga* című könyvét. A szerző műve szervesen illeszkedett a dualizmus évtizedeinek hagyományai sorába, mégis a könyv újszerű szerkezete és gondolatmenete nem kis vitát váltott ki. Miért? Az 1867-es kiegyezést követően sorra születtek azok a nagy terjedelmű monográfiák, ame-

lyek részben a magyar történeti alkotmányra és a Szent Korona-tanra hivatkozva próbáltak bekapcsolódni az európai – főleg német – közjogi gondolkodásba. Mivel a magánjog mind a kodifikációk egyre nagyobb száma, mind a jogtudományi eredményeknek köszönhetően igen magas színvonalat ért el Európa számos országában, a közjog az 1800-as évek végén még csupán a tudományos módszer kidolgozásában és az alapfogalmak kimunkálásában öltött testet. Nem volt ez másként hazánkban sem. Kautz Gyula, Hajnik Imre vagy Concha Győző művek sorozatát szentelte a közjog – államtudomány – kérdéskörének. Ugyanakkor a magyar közjogi gondolkodást jelentősen befolyásolták a történeti hagyományok, a koznervativizmus politikai ideológiája, az organikus állameszme és a történeti jogi iskola gondolatmenete. Ebben a közegben Nagy Ernő csak úgy illeszthető be, ha a témaválasztást nézzük. Ő szintén államjogot írt, de a fenn említett „nagyokhoz” képest teljesen újszerű felfogásban. A szerző alig tíz évvel a munka megjelenése előtt szerezte meg a jog-és államtudományok doktora címet, majd a lipcsei és berlini egyetemen tanult. Itt találkozott Paul Laband gondolataival, ami művében is kimutatható. Ezt követően a Párizsban töltött másfél év alatt jogi és politikai kutatásokat végzett. A külföldi hatások tehát összetettek voltak. Amíg a magyar közjogi gondolkodást alapvetően a német orientáció határozta meg, úgy fiatal szerzőnk a francia konstitucionalizmus szemléletét és eredményeit egyaránt ismerte. Ennek köszönhetően egyike lett azon gondolkodóknak, akik a közjogi pozitívizmus talaján álltak.

Mielőtt a művével kapcsolatos két legfontosabb recenziót megvizsgálunk, érdemes pár gondolatot idézni az 1887-ben megjelent írásából. A „Magyarország közjoga” már azzal is felkelthette a kortársak figyelmét, hogy mindössze 286 oldal terjedelemben született meg. Így témában addig megjelent vaskos kötetekkel szemben egy igencsak rövidre sikerült alkotást láthatunk. Amennyiben ezt a tényt nem is tekintjük mérvadónak, akkor a szerző számdékai már mindenképpen árulkodnak arról, hogy másfajta szemléletet kívánt átültetni a hazai közjogi gondolkodásba.

A mű Előszavában ugyanis az olvasható, hogy egy olyan kézikönyvet tesz az olvasó elé, amelyben a történeti módszerrel szemben jogdogmatikai módszerrel, azaz az alkotmányjog exzakt fogalmainak megalkotásával és az állami intézmények bemutatásával kívánja a magyar közjogtudományt megszabadítani a történelmi és jogtörténeti sallangoktól. Ebből világosan látszik a történeti hagyományra épülő gondolkodás elutasítása. Nagy Ernő szerint, ha nem is lehet ezeket a jogtörténeti elemeket teljes mértékben száműzni a közjog terrénumából, mégis kizárólagos alkalmazása egyoldalú nézetekhez vezethet. Ennek szellemében először az állam fogalmát, majd a közjog (államjog) meghatározását valósította meg, majd az államfogalom után áttért az állam területe, népessége és az állami főhatalom kérdéskörének taglalására.

Eltekintve a mű részletes bemutatásától csupán azt érdemes kiemelni, hogy Nagy Ernő az állam definiálásában Paul Laband nézeteit vette át. Eszerint „az állam valamely állandóan megtelepedett népnek, magasabb személyi életre (személyiségre) történt szerveződése. Alkotó elemei: a terület, a nép és a közerőre támaszkodó hatalom.”¹ A közjog (államjog) pedig: „Az állam keletkezésének folyamánya a közérdek által... a közéletet meghatározó szabályok összessége”² Nem lehet eltekinteni attól, hogy az államfogalom kidolgozása a német közjogtudományban is rendkívül fontos szerepet töltött be. Mind az német, mind az

---

¹ NAGY Ernő: *Magyarország közjoga*. Eggenberger, Budapest, 1887. p. 9.

² NAGY Ernő: *Magyarország közjoga*. uo. p. 11.

olasz közjog képviselői egyetértettek abban, hogy az állam meghatározásának egyik fontos sajátossága a személyiség-tan, azaz az államfogalom egyik alkotóeleme a személyiség, másik pedig az egységes főhatalom, amelynek keretei között az egyes államhatalmi ágak csupán a főhatalom funkciók szerinti tagolását jelentik.. Ugyanakkor további kiemelendő motívuma a műnek, hogy az állam alkotóelemeinek bemutatásakor a harmincas éveiben járó szerző a magyar állampolgárságot, már egységes jogi statusként, kiváltságoktól mentesen mutatta be.

Nem megtagadva a magyar alkotmányos fejlődés egyedi sajátosságait, amelyet a szerző maga is részletesen mutatott be, bár e tekintetben nem elemezte a Szent Korona-tan Hajnik Imrénél megtalálható és uralkodóvá váló nézetét³, az alkotmányjogot úgy definiálta, hogy „...azon alaptételek összessége, amely szerint az állam él, vagyis a főhatalom megvalósul, legtagabb értelemben az illető állam alkotmányának nevezetik.”⁴ Nagy Ernő különbsége tett írott és történeti alkotmány között aszerint, hogy az előbbi precízebb és egységesebb, hiszen egyetlen dokumentumba foglaltan tartalmazza a jogtudomány tematikájának kidolgozásához szükséges alaptételeket, míg az utóbbi inkább az állam személyiség tanának megragadása szempontjából lehet meghatározó.

Nyilvánvaló, hogy a mű ezen túlmenően számos érdekes és a korszakban komoly vitákat kiváltó rész kérdéseket taglalt, többek között az állam területénél Magyarország és Horvátország viszonyát, vagy a monarchia közjogi szerkezetének egész problematikáját, a recenziók azonban inkább a szemléletet és a közjogi pozitívizmus iránti elkötelezettséget vették górcső alá. Az értelmiségi viták szempontjából elsősorban ezen kritikák stílusát, mondanivalóját és következményeit kell számba venni. Még a kézikönyv megjelenése évében a Magyar Igazságügy hasábjain Schvarz Gyula írt méltató elemeket is tartalmazó bírálatot. Schvarz a magyar közjogi gondolkodás egy méltatlanul háttérbe szorult figurája sok tekintetben rokonszenvezett az új szemlélet megjelenésével. A recenzens az önálló gondolkodás egyik alkotásának nevezte a művet, s nézete szerint a szerző elérte célját azzal, hogy az államjoghoz szükséges világos alapfogalmakat lefektette, további gondolkodásra serkentve ezzel a magyar tudományos élet képviselőit. Műfaját tekintve Schvarz Gyula „szakbeli tankönyvnek” tekintette, „... arról a magyar ifjúról, a ki a Nagy Ernő könyve szerint képes helyt állani az államvizsgán, szigorlaton, ügyvédi vizsgán, - az ilyen magyar ifjúról el lehet mondani, hogy határozotlan jobban ismeri az érvényben lévő magyar államjog valódi természetét. mint a ki egyéb compendiumok segélyével készült az említett életbe vágó fontosságú vizsgákra.”⁵

Ami a mű szerkezetét illetve, Schvarz Nagy Ernő érdemének tekintette, hogy a terjedelem és a szerkezeti felépítés teljesen eltért a korabeli szakkönyvektől. Ami a tartalmi mondanivalót illetve, abban a recenzens úgy vélte, hogy a fiatal szerző sem képes teljesen elszakadni a történeti iskola hagyományaitól, mégis önálló gondolkodásra serkent. „Mindent

³ Hajnik Imre a *Magyarország az Árpád királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa* című 1867-ben megjelent könyve az ország közjogi szimbólumának tekintett szentkoronát a nemzet szabad tagjaival. a szabad királyi városok követeivel és a koronás királlyal azonosította. Később ezt azzal egészítette ki, hogy a szentkorona az alkotmányos közhatalom jelképe, a király és a nemzet közötti munkamegosztás színvonalát. Ezzel a tétellel lehetővé tette, hogy a dualista korszak közjogi viszonyait vissza lehessen vezetni a történeti hagyományokra, ami az a következménnyel járt, a szentkorona egysége a modern pogári alkotmánnyal teljessé vált ki. In. Magyar alkotmánytörténet. (szerk: Mezey Barna), Osiris, Budapest, 2003. p. 263.

⁴ NAGY Ernő: *Magyarország közjoga*: uo. p. 224.

⁵ SCHVARZ Gyula: *Tanulmány a magyar államjogi irodalom legújabb termékeiről*. In. Magyar Igazságügy, 1887. p. 13.

egybevetve Nagy Ernő kitűnő sok tekintetben maradandó becsű munkát végzett midőn az érvényben lévő államjog szellemének megfelelőleg merőben új alapokon rendezte az anyagot, s lerakta önálló gondolkodása gyümölcseként olyan rendszer alaprajzát, a mely egyes-egyedül felelhet meg Magyarország jelenlegi alkotmánya követelményeinek. Nagy Ernő művének tiszta, világos átlátható alaprajza, anyagfeldolgozása folytán már is szét fog oszladni azon hagyományos, hogy ne mondjam „történelmileg fejlett” köd, amely egészen a mai napig államjogi compendium-írók szemére oly sok tekintetben ránehezedik vala. Nagy Ernő valódi szolgáltatót tett szaktudományos irodalmunknak, szolgálatot tett a közügynek, e művének megírása által.⁶

Ezen sorokat olvasva bármely szerző örülhetett volna ilyen méltató és elismerő szavaknak, hiszen a kritika éppen az ettől eltérő módszereket alkalmazó magyar közjogi hagyományoknak szólt és nem a műnek. Természetesen az államjog részkérdéseit illetően számos kritikát is kapott a szerző, mégis Schvarz Gyula azon tudósok közé tartozott, akik elismerték a fiatal szerző művét. Mindezek mellett azonban ki kell emelni a recenzius záró gondolatait is, amely egyúttal felhívás a magyar tudományos gondolkodás képviselői felé. Schvarz ugyanis a jövő feladatának tekintette a modern Magyarország államjoga egész rendszerének kidolgozását, amely nem lehet egyetlen szerző műve.⁷

Nem volt ilyen hangvételű a másik recenzió Concha Győző tollából. Az ugyancsak a magyar Igazságügy hasábjain közölt írás támadó és sértő elemeket sem nélkülözött. Concha a magyar hegeliánus gondolkodónak tekintett közjogász az 1870-es évek elejétől a magyar tudományos élet egyik, ha nem a legmeghatározóbb figurája volt. Bár a recenzió 1891-ben született, négy évvel Concha Győző fő művének, a *Politikának* a megjelenése előtt, mégis az 1880-as években közölt írásaiból áradt a pozitívizmussal szembeni ellenszenv és a konzervativizmus iránti elkötelezettség. Maga Concha is külföldi egyetemeket megjárta tudósként, - bár ő Lorenz von Stein előadásait hallgata – kezdte pályafutását, ám őt inkább a konzervatív német filozófia befolyásolta. A külföldi hatás tehát nála egyoldalúbban jelent meg, annak ellenére, hogy rendkívül olvasott szerzőnek számított.

Concha recenziójában utalt Schvarz Gyula méltató soraira, s ennek kapcsán jutott arra a döntésre, hogy a lényeges hibákat tartalmazó könyvről nemcsak magánlevélben közli véleményét, hanem nyilvánosan reflektál. Ebből a recenzióból derült ki az is, hogy Concha Győző haragját elsősorban az táplálta, hogy több szaklapban tették közzé elismerő cikkeket, s ennek kapcsán a szerzőt akadémiai tagságra ajánlották. „Ez ellen az akadémia újonnan szervezett kandidáló bizottságának egyes tagjai előtt felszólaltam, mivel Nagy Ernő közjogát sem akadémiai babérra érdemesnek, sem a munka tanait az akadémiától szentesíthetőnek nem tartottam, jelezve azt is, hogy bírálatomat, ha a bizottság a kandidációt megteszi, közzé teendém, s minthogy az mégis megtörtént, fölmentve éreztem magam véleményem közzétételének visszatartásától, amire magam gyengédségi tekintetekből eleinte elhatároztam.”⁸

Miben áll Concha kemény bírálatának lényege? Nézete szerint a szerző helyes célt tűzött ki, a tekintetben, hogy jogi szakmaként kívánta tárgyalni a magyar közjogot. Csakhogy ezen törekvése nem valósult meg, mert olyan zavart idézett elő a jogi alapfogalmak területén, amely megfosztotta a magyar közjogot annak speciális, egyedi vonásaitól. „A szerző ugyanis tervének keresztülvételét a külföldi közjogi tudomány fogalmaival és esz-

⁶ SCHVARZ Gyula: *Tanulmány a magyar államjogi irodalom legújabb termékeiről* uo. p.34.

⁷ Uo.

⁸ CONCHA Győző: *Magyarország közjoga. (Államjog)*, írta Nagy Ernő, a közjog tanára a nagyváradi királyi jogakadémián. In. *Magyar Igazságügy*, 1891. p. 367.

közeivel kísérli meg, melyek vagy egészen más közjogi múltba és jelenű államok tételes intézményeiből levonva vagy kellőleg át nem gondolva, s intézményeinken végig nem víve csak zavart idézhetnek elő a magyar közjog értelmezésében.”⁹ A magyar hegelianus szerző a századforduló vitáiban számos alkalommal felhozott érvet fogalmazott meg itt. Mennyiben adoptálhatóak a külföldi eredmények a magyar tudományos gondolkodás fejlesztése szempontjából? A magyar sajátosságok megőrzése és/vagy külföldi minták átvétele nézetem szerint a magyar tudományos élet egyik legdöntőbb problémája. Akik a Concha féle álláspontot vallják magukénak, azok rendszerint számon kérik az európai nézeteket átültető szerzőkön a hazai sajátosságok elhanyagolását. Azok számára egy francia, angol, olasz vagy más nyugat-európai tapasztalat mindig gyanús, mindig elítélendő.

Concha Nagy Ernő esetében külön nevesítette Montesquieu illetve Laband nézeteinek átvételét, akik szerinte ellentétes irányú írók, így az általuk kidolgozott fogalmak csak összekuszálják a magyar alkotmány szövedékét.¹⁰ Concha elítélt minden nyugati analógiát, szemére hányta a szerzőnek a magyar alkotmányos fejlődéssel kapcsolatos ismeretek töredékes voltát – mint pl. a szentkorona-tan hiányát, Werbőczy jelentőségének elhanyagolását, vagy a főnemesség/főrendek közjogi szerepének nem kellően alapos bemutatását – és a jogi precízió hiányát. Végül Concha Győző a magyar ifjúságra gyakorolt negatív hatással, illetve hamis tanokkal vádolta meg a szerzőt, amely elsősorban abból származott, hogy nemcsak küldöldi nézeteket vett át, hanem azonkat hibásan mutatta be könyvében.¹¹

A személyes hangvételű elemeket sem nélkülöző kritika hatására Nagy Ernő több ízben átdolgozta művét. Ezekben nyomon követhető a szerző közjogi pozitívizmus iránti elkötelezettsége, ám a magyar alkotmányos fejlődés egyes részei jelentős mértékben bővültek, különösen ami a szentkorona-tant illeti. Végülis tudományos pályája nem tört meg. Egyetértésben Kukorelli István megállapításaival, Nagy Ernő kiemelkedő és műhelyteremtő egyéniséggé vált, s 1912-től a pesti jogi karon kapott katedrát¹². Ennek ellenére Concha Győző által a Politika című művében megfogalmazott tanok döntően befolyásolták több generáció tudását és szemléletét a magyar közjogi gondolkodásban.

A Pikler és Somló botrányok

Ahogy Nagy Ernő a közjogtudományban, úgy Pulszky Ágost a jogelméleti gondolkodásban fogalmazott meg újszerű nézeteket,¹³ amely ebben az esetben a német orientáció mellett az angolszász jogelmélet eredményeinek átültetésével és a jogpozitívizmus adaptációjával vette kezdetét. Pulszky 1885-ben megjelent *A jog és állambölcsészet alaptanai* című fő művében a jog fogalmán keresztül tett kísérletet az analitikus magyarázatokhoz hasonló

---

⁹ CONCHA Győző: *Magyarország közjoga. (Államjog)*, Írta Nagy Ernő, a közjog tanára a nagyváradi királyi jogakadémián. uo. p. 370.

¹⁰ Uo.

¹¹ CONCHA Győző: *Magyarország közjoga. (Államjog)*, Írta Nagy Ernő, a közjog tanára a nagyváradi királyi jogakadémián. uo. pp. 378-379.

¹² KUKORELLI István: *A magyar közjog oktatása a jogi karon*. In: A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok konferencia előadások és kerekasztalbeszélgetések (szerk. Takács Péter) ELTE Kari Kadvány p. 26.

¹³ SZABADFALVI József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.

sajátos fogalmi apparátus kidolgozására. Ez gyökeresen eltért attól az irányvonalától, amit az állam fogalom és az államlényeg kidolgozásában a kortárs Concha Győző és Kuncz Ignác képviselt. Miért? Pulszky tudományos elméletében jól megfér egymással a jog történeti-társadalmi meghatározottságát hangsúlyozó szociológiai személet, a Spencer-féle fejlődés gondolat és a klasszikus liberális ideológia „cselekvőségi elmélete”, amelyek az államra vonatkozó nézeteit egyaránt meghatározták. Pulszky Ágost ugyanis pontosan érzékelt azokat a társadalmi és gazdasági változásokat, amelyekkel a historizáló közjogi gondolkodásunk nem tudott szembenézni.

A jogtudós nyomdokain haladt a XIX/XX század fordulóján számos szerző, tanítvány, társadalomtudós és politikus, akik egyrészt a hazai tudományegyetemen, mint pl. Pikler Gyula, vagy Finkey Ferenc, másrészt a Társadalomtudományi Társaság keretei között mint pl. Ágoston Péter vagy a jogalkalmazásban ügyvédként és bíróként, többek között Szirtes Artúr, Pollák Illés, Meszlényi Artúr vitték tovább az életművet. Ők a századforduló pezsgő szellemi életének példái lehetnek. Ebben a vibráló szellemi közegben először a Pulszky tanítvány Pikler Gyulával szembeni támadások árnyékolták be a hazai jogelméleti gondolkodást.

Éppen a századfordulón az egyetemi előadását tartó Pikler szembekerült tanítványai egy részével, s az ügy a magyar parlamentet is megmozgatta, eljutott az oktatási miniszterhez és a magyar jogász felsőoktatás egyes képviselőit is megmozgatta. Pikler nézeteinek újdonságát abban foglalhatjuk össze, hogy nála az emberi cselekvések nem ösztönszerűek, hanem célszerűségi belátás alapján mennek végbe. A jogalkotás/ jogváltoztatás lényege az élet szükségszerűségeinek kielégítése céljából létrehozott intézményekben áll. A jog pedig emberek egy csoportja (állam) által alkalmazott kényszer az emberek megfelelő viselkedésének elérése érdekében, így a jog fő vonásai: a kényszer, a társadalom többségének érdekét szolgáló „összműködés”, és a konszenzus, azaz a társadalom jelentős részének belátása arra vonatkozóan, hogy a társadalom összműködése szükséges. Csakhogy amíg a célok alig változnak a célmegvalósítást szolgáló eszközök azonban gyors változásnak vannak kitéve. Ismereteink egyre sokrétűbb, a modern társadalomban már nagyobb számú ember érdekeit kell kielégíteni. Ez ugyanis a modern társadalom alapja, amely különbözteti meg a társadalom korábbi formáitól.

Pikler Gyula nézetei nem mindenütt találtak kedvező fogadtatásra. Sőt! Az első botrányt a pesti egyetem egyetemi körének elnöke, Köpöcsy Dezső joghallgató vezetése alatt szerveződő egyetemi hallgatók robbantották ki 1901 tavaszán. Kiváltó oka egy újságcikk volt, amely szerint Pikler azt vallotta, hogy: „... Az én célom az, hogy az Önök szívéből az olyan kicsinyes fogalmakat, mint a haza, nemzet kiirtsam.”¹⁴ A diákkör elnöke felhívta a profeszort az újságban megjelentektől való elhatárolódásra, amit Pikler provokációnak minősített és nem volt hajlandó a cikkekre reagálni. Az ügy azonban nem állt meg ezen a szinten. 1901. április 28-án gr. Zichy Aladár interpellációt intézett Wlassics Gyula vallás-és közoktatási miniszterhez. A vita több szempontból érdekes és aktuális.

Egyfelől érdemes megnézni azt, hogy ki mit gondolt a tanszabadságról, illetve mindez hogyan csapódott le mindez a joghallgatókon. Az oktatási szabadság teljes körű volta ellen és mellett egyaránt találhatunk érveket. Gr. Zichy Aladár az egyetemi kör elnökével egyetértésben elítélte a tudományos nézetek ilyen fokú szabadságát. „Nem kisebb dolgoról van szó, t.ház mint hogy...olyan előadásokról volt szó, amelyet a magyar királyi tudományos

---

¹⁴ DARAGÓ Dénes: *Botrány a katedrán. A modern társadalomelmélet megjelenése Magyarországon.* In: Tolle lege. Jog és társadalomelméleti folyóirat. 2011. 1. véfolyam 1. szám. p. 2.

egyetemen egy rendkívüli tanár tartott volna, amely előadásokban a hazaszeretet meg van támadva és a vallásérköcsi alapon ki van nevetve....Az egyetemi tanár úr folytatólag a következő tételeket vallotta magáénak. (Hogy a vallás az emberi butaságnak és korlátoztaságnak egy megnyilatkozása....erkölcsről pedig egyáltalán nem beszél, mivel az emberek tisztán egoisták és semmi erkölcsi dologra nem képesek.”¹⁵

Ezzel szemben Wlassics Gyula messzemenőig kiállt a tanszabadság elve mellett: „... a tanszabadság üres, csillogó jelszó, érték és tartalom nélküli keret, ha annak kebeléből kiirtjuk annak lelkét: a szellem szabadságát.”¹⁶ Az oktatási miniszter tehát az interpellációra adott válaszában visszautasította, azt, hogy az egyetemi oktatásban a politika mondja meg mi számít tudományos nézetnek és mi nem. Az ellentétes álláspontok tehát nem a politika, hanem a tudományos élet képviselői között lezajló vitákban tárgyai lehetnek.

A politikai küzdelmekben megjelent ellentétes álláspontoknak a tanítványi körökben is meglett a következménye. 1901 április 29-én 211 hallgatói aláírást tartalmazó bizalmi nyilatkozatban az egyetemi ifjúság egy része kiállt Pikler Gyula mellett. A nyilatkozatot aláírókkal szemben állást fogaló diákok tantermi verekedések és párbajok egész sorozatát provokálták ki. Az egyetem ugyanakkor nem tudta az ügyet figyelmen kívül hagyni. A botrányt elindító Köpösdý Dezső joghallgatót egy évre kizárták a 4410/1900-1911. sz. egyetemi határozattal. Ugyanakkor a nagyváradi és kassai jogakadémiai diákok egy része támogatásáról biztosította Köpösdít, tehát országszerte több jogakadémián szembehelyezkedtek a Piklernek tulajdonított nézetekkel.

A botrány utóhatásaként Ady Endre a Nagyváradi Napló hasábjain bíráló cikket tett közzé a nagyváradi egyetemi ifjúság Köpösdý üdvözlő távirata miatt. „Csúnya kis dolog esett meg tegnap délután a nagyváradi akadémián. A nagyváradi joghallgatók reprezentáló köre, az olvasóköri elhatározta, hogy üdvözli Köpösdý Dezsőt, a nemzetieskedő klerikális diákok hírhedt vezérét”¹⁷ Ez az ügy még hetekig izgatta a távirat mellett és ellen állást fogaló diákok magatartását.

Két évvel később egy hasonló botrány rázta meg a tudományos közéletet. A botrányt a Pikler ügyet is figyelemmel kísérő Ady Andrének a Nagyváradi Naplóban megjelent írása robbantotta ki. Érdemes ebből a cikkből hosszabb részletet is idézni: „Itt csapong, itt lázong, itt gyűjt, itt munkál közöttünk egy ifjú, lángoló lélek. Egy evolucionista lélek. Közelségét kevesen érzik. A nagyváradi éberség erős ugyan, de léha. A komolyságot csak a pénzgyűjtésben honorálja, egyebekben lemosolyogja. Be nem sugároz csak apró halmokat, a mélységektől s magasságoktól szédül...Néhányan már régóta ismerjük, a fiatal magyar elmék egyik legeslegerősebbjének tartjuk sőt legeslegbátrabbjának, ki nem engedi magát lenyomatni a katedrára a mások vaskalapja által. De a piaci léhaságok mai főszezonában mégis jól esik az egész piac előtt hozzásimulni e fényes, erős elme szárnyaihoz. Annak révén tesszük ezt, hogy egy újabb írását olvassuk egyik előkelő szemlében, mely írás szól a társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról, s mely írás hitvallása a legszebben radikális gondolkozásnak. Kiszakítunk belőle kevés sort. Sajnos, nincs helyünk az egész írás reprodukálására. A magyar Társadalomtudományi Társaságban, e legnemesebb magyar egyesülésben, gyönyörű vitát keltett ez a hatalmas írás, hátha a

---

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo. p. 4.

¹⁷ ADY Endre: Köpösdý üdvözlők a nagyváradi diákok. In. *Nagyváradi Napló*, 1901. 11. 28-i száma

különben nagyon intelligens Nagyváradon néhány elmét elmélyedésre, néhány ürességet pirulásra készítenek e sorok.

Somló Bódog legújabb írásának punktuma és igazsága ez: Minden eddigi társadalom-bölcsélet azon bukott meg, hogy többé kevésbé statikuson fogta fel a társadalmat, nem dinamikusán. Márpedig a társadalmat, amely a természetnek legrohamosabban fejlődő része, kizárólag csakis fejlődéstanilag lehet helyesen felfogni. Nyilvánvaló, hogy a fejlődés alapvető tényének felismerése nélkül a tünemények más köreire nézve is hibákat kell elkövetnünk, de ezek a hibák semmilyen téren sem oly óriásiak, mint a társadalomtudomány terén. A tünemények más téren aránylag sokkal lassúbb fejlődésnek vannak alávetve, az élet nem cáfol rá oly hirtelen a statikus megállapított helytelenségére. A fejlett társadalmakra vonatkozólag azonban - a társadalomtudomány csakis ilyenekben fejlődik - a fejlődés oly jelentékeny tényező, hogy annak elhanyagolása mellett az egész tudomány lehetetlenséggé válik. Az élet csakhamar rácafol az olyan szintézisre, amely nem veszi fel a fejlődés tényét is. A fejlődés elve az egyedüli elv, melyet nem haladhat túl semmiféle fejlődés. Íme, az örök harc nagy oka e pár sorban. És Spencerrel szemben, részben a marxizmussal szemben, odaállítja Somló Bódog a nagy igazságot, hogy eszményi, kijavult és megállapodott társadalom sohse lesz, s a mostani küszöbön álló társadalmi alakulás is nem betetőző s nem utolsó, csak fejlesztő, javító: egy a sok közül. Ám a fejlődésnek mindig gátat állít az uralkodó társadalom. Törvénykönyv, szurony, iskola stb. mind a haladás gátja.”¹⁸

Ady tehát külön írást szentelt Somló egyik fiatalkori művének, amelyet Huszadik Század 1903 márciusi száma közölt *A társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról* címmel. Ebben Somló hitet tett a spenceri fejlődés törvénye mellett.¹⁹ Ahogy Pikler Gyula nézetei felháborodást váltottak ki katolikus-klerikális körökben, úgy a nagyváradai jogakadémia számos tanára is elítélte Somló írását, s eltávolítását követelték. Erre az esetre reflektálva Ady újabb, immár provokáló hangnemű cikket tett közzé *Merénylet a nagyváradai akadémián* címmel. „Egy fiatal magyar tudóst el akarnak veszíteni, mert gondolkozott. A mai magyar életnek - így tűnik fel sokszor nekünk - titka, forrongása, célja: *pör a gondolkozás ellen*. A fiatal tudós neve dr. Somló Bódog. A nagyváradai jogakadémia tanára. Bűne, hogy Spencer evolúció-törvényében hisz, kíséri e nagy törvény kommentálóját, s az evolúció kiszámítható eredményeit. siettetve világosságot hirdet. Azt kérdi, hogy mert a társadalomnak tökéletesülnie, igazulnia kell, miért ne legyen ez a tökéletesülés, ez az igazulás gyorsabb? A válasz reá a meglehetősen öreg kifakadás: „Feszítsd meg!” ... Somló Bódog tudományos társaságban egy elmélkedést olvasott föl. Az elmélkedés nyomtatásban jelent meg a társaság havonként megjelenő füzetében, mely kvázi jegyzőkönyv. Innen kihálászta egy nagyváradai újság, a mi lapunk, a Nagyváradai Napló. És kész volt a fölfordulás. A nagyváradai jogakadémián, melyet Nagyváradon a klerikális, tudományellenes bacillusok tenyésztő helyének tartanak, véstörvénytörvények ült össze. A professzor urak többsége semmivel sem több tudományos bizonyítással, mint egyik-másik klerikális-nacionalista képviselő úr szokott ékesen szólni a hazátlan bitangokról s más veszedelmes emberekről, antimonarchikusnak, ateistának, fölforgató anarchistának deklarálva dr. Somló Bódogot, memorandumot küldenek Wlassics miniszterhez, statáriumot kérnek a tudós ellen, ki gondolkozni mert hangosan egy tudományos társaságban, kinek absolute nincs része abban,

¹⁸ ADY Endre: Az evolúció - Somló Bódog írása -. In. *Nagyváradai Napló* 1903. május 8-i száma

¹⁹ SOMLÓ Bódog: *A társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról*. In. A magyar szociológia első magyar műhelye. A Huszadik század köre. I. (válogatta és a bevezető tanulmányokat írta Litván György és Szűcs László), Gondolat, Budapest, 1973. pp. 157-176.

hogy vélekedéseit a napisajtó szárnyra vette. Mintha előre érezte volna ezt dr. Somló Bódog, mikor vita támadt az ő elmékedése körül. - Valamikor - mondta - családotól kiirtották, aki a fennálló rend ellen izgatni merészelt. Szókratésszel méregpoharat itattak. Krisztust megfeszítették, a középkorban is súlyosabb büntetést alkalmaztak. Ma már csak államfogház fenyegeti az aktív reformert, és legfeljebb a katedráról üzik el vagy a hivatalból üldözik ki. A fejlődésnek, az evolúciónak törvényét igazolja ez is.²⁰

A nagyváradi jogakadémián tanárai monarchia ellenesnek, ateistának és fölforgató anarchistának minősítve Somló ellen memorandumot küldtek Wlassics miniszterhez amelyben kérték az oktató felfüggesztését állásából. Az oktatók körül ketten Ágoston Péter és Magyary Géza a határozat ellen szavaztak, védelmére kelve Somló Bódognak. Somlót a parlament nem ítélte el, sőt az oktatási miniszter sem függesztette fel tanári állását. A botrány kapcsán felemelte hangját Benedetto Corce, Sidney Webb és Arturo Labriola, tehát híre ment az európai tudományos és politikai közéletben.²¹ Viszont az ügy hatására a jogtudós a kolozsvári egyetemen folytatta pályafutását, s ez után írta legjelentősebb, nemzetközi hatást kiváltó jogfilozófiai műveinek sorozatát. Ugyanakkor a szerző pályafutása nem kis változáson ment át. A századfordulón megjelent írásai a pozitívista korszak jegyeit hordozták magukon. A változás első jelei az 1906-ban megjelent kolozsvári *Jogbölcseleti előadásai* kapcsán érzékelhetőek, ahol a későbbi neokantiánus fogalomhasználat jeleivel találkozhatunk. Ezekben az években próbálta tisztázni a filozófia és szociológia, a jogszociológia és jogfilozófia, az etika és filozófia kapcsolatát. Néhány évvel később, 1911-ben egy német jogfilozófiai kongresszuson elhangzott előadása azonban a stammleri kiindulópont teljes elfogadásával, a neokantiánus szemléletmód magyarországi megjelenését teszi egyértelművé, amelynek igazi beteljesedése az 1917-ben német nyelven megjelent *Juristische Grundlehre* volt. A Hans Kelsen ajánlásával megjelent alapmű a módszertani kérdések tisztázása után a jog fogalmi meghatározásának szenteli minden figyelmét. Egyetértésben Szabadfalvi Józseffel, Somló itt „...korát megelőzve úgy gondolta, hogy a jogtudományoknak e feladat teljesítése során felül kell emelkednie a mindennapi nyelvhasználat határozatlanságának a szintjén, hiszen csak így lehet pontos, tudományos definícióra jutni.”²² Somló korszakváltó voltát kortársai is elismerték. Nem véletlen, hogy Horváth Barna a fiatalabb pályatárs az európai tudományosság mérföldkövéként írta le elismerő szavakkal Somló Bódog jogfilozófiáját.²³

Horváth Barna és Moór Gyula „viszonya” a szegedi egyetemen

Somló Bódog azáltal, hogy a neokantiánus módszer és fogalomhasználat felé fordult, új irányt adott a magyar jogfilozófiai gondolkodásnak, amellyel tanítványára Moór Gyula jogbölcseleti szintézisre törekvő munkásságára óhatatlanul is rányomta bélyegét.

A két világháború között tevékenykedő jogfilozófus Moór jogbölcseleti szemléletét erős filozófiai meghatározottság jellemezte. Annak ellenére, hogy önálló filozófiai rendszer megalkotásába nem vágott bele, lényegesnek tartotta, hogy a filozófia és a jogbölcselet

²⁰ ADY Endre: Merénylet a nagyváradi jogakadémián. In. *Nagyváradi Napló* 1903. május 29-i száma

²¹ SZEGŐ Katalin: Somló Bódog és nemzedéke. *Korunk*, 1976. 35. évfolyam 6. szám. pp. 423-424.

²² SZABADFALVI József: *Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a XX. század első felében*. Gondolat, Budapest, 2014. p. 95.

²³ HORVÁTH Barna: *A jogfilozófia jelentőségéről*. Budapesti Szemle, CCVI. kötet. (1927) 594. sz. 250. idézi SZABADFALVI József: *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a XX. század első felében*. uo. 79.

közötti kapcsolat harmónikus legyen. Igen nagy elméletörténeti anyagot használt fel, a német nyelvű szakirodalom mellett jelentős az olasz és a francia hivatkozások száma. Saját felfogását „összefoglaló jogfilozófiák” közé sorolta, amely a jogbölcseleti gondolkodás fejlődése során kikristályosodott jogfilozófiai kérdések mindegyikével foglalkozni kívánt. A *Bevezetés a jogfilozófiába* átültette Stammler, Somló és Kelsen nézeteit, s három, a tételes jogtudomány által meg nem válaszolható kérdést próbált megoldani: 1) a jog fogalmának meghatározását, 2) a jog általános okozati összefüggéseit, és 3) a jog helyességének kérdését.²⁴ Ez alapján tett különbséget a jogbölcselet-történet hat irányzatai között: 1) a jog fogalmát kereső jogi alaptani jogfilozófia, 2) a kauzális összefüggéseket kutató szociológiai jogfilozófia, 3) a helyes jogot kutató etikai jogfilozófia 4) a tételes jogtudomány módszereit kutató metodológiai jogfilozófia, 5) a tételes jogi fogalmakat továbbképző jogászati vagy általános jogtani jogfilozófia és 6) összefoglaló jogfilozófia.²⁵

Pályája kezdetétől neokantiánus gondolkodóként a valóság és az érték közötti elválasztás talaján állt, ám a kettő közötti kapcsolat megteremtésén fáradozott. Ugyanakkor az 1922-ben megjelent *Macht Recht Moral* című tanulmányától az 1936-os *Jogfilozófiájáig* nagy utat járt be. Ennek eredménye lett a Heinrich Rickert neokantiánus és Nicolai Hartmann újhegeli indíttatású filozófusok ontológiai téziseire épített „értékes valóság” megteremtése. „Az értékes valóságok világa, vagyis az emberi kultúra sokkal bonyolultabb, mint a természet világa. Az emberi kultúra olyan szférákat ölel fel, mint az erkölcs, a történet, a jog, a társadalmi élet világa. Ezek közös jellemzője, hogy mindegyik tulajdonképpen két vagy három rétegű jelenség, emberi cselekvések, illetőleg ezeknek testi és lelki oldala és a tudatos emberi akarathoz, az emberi cselekvéseknek a harmadik oldala, amit a legnehezebb megfogni, mert azt tapasztalni nem lehet csak megérteni: szellemi tartalom. Testi-lelki alapokon nyugszanak azok a gondolatok, érzések, szabályok, egyszóval értékek (szellemi tartalmak), amelyek a társadalmi és történeti jelenségeknek jellemző vonását adják. Mivel a jog társadalmi és történeti jelenség, amely emberi cselekvésekből és hozzájuk kapcsolódó gondolatokból, értékekből áll, nyilvánvaló, hogy a jogbölcseletet legközelebről érintő filozófia az ún. kultúrfilozófia.”²⁶ Eltekintve a szegedi professzor szerteágazó életművének bemutatásától, annak legmaradandóbb eleme mindenképpen a jog fogalma, amely a *Bevezetés a jogfilozófia* című művében elkészült: „A jog olyan társadalmi szabályok összessége, amelyek engedetlenség esetére fizikai kényszer alkalmazásával fenyegetik meg azt, akihez szólnak s amelyeknek tényelezes érvényesülése biztosítva van azáltal is, hogy a legerősebb társadalmi hatalommal olyan kapcsolatban állnak, hogy ez fenyegetésüket szükség esetén valóra váltja. Vagy még rövidebben: a jog olyan valósággal érvényesülő társadalmi szabályok összessége, amelyeknek érvényesülését végsősorban fizikai kényszer alkalmazásával is biztosítja a legerősebb társadalmi hatalom.”²⁷

Moór tudományos programjával szemben Horváth Barna a szinoptikus látásmódjával és az angol jogelmélet interpretálásával vált meghatározó gondolkodóvá. Ezzel a 20. századi magyar neokantiánus jogbölcseleti gondolkodás hagyományos német kötődéseinek új irányt tudott mutatni. Horváth teljesítménye Somló Bódog munkássága mellett a leginkább nemzetközi színvonalúnak tekinthető. Természetesen a hosszú életpálya miatt érdemes különálló

²⁴ SZABADFALVI József: Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a XX. század első felében uo. p. 110.

²⁵ SZABADFALVI József: Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a XX. század első felében uo. p. 111.

²⁶ SZABADFALVI József: Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a XX. század első felében uo. pp. 115-116.

²⁷ SZABADFALVI József: Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a XX. század első felében uo.p. 126.

korszakokról beszélni. Fiatal éveiben, az egyetemi diploma megszerzése után egészen az 1920-as évek közepéig az újkanti filozófiai ismeretelmélet és az etikai kérdések foglalkoztatták. 1929-es londoni tartozkodása után Laski hatására, illetve Hobbes, Austin, Roscoe Pound műveinek tanulmányozása, továbbá az un. szociális liberalizmus tematikájának tanulmányozása nyomán megírja az *Angol jogelméletet*, majd USA-ban töltött emigrációs évek alatt kidolgozta a jog mezőelméletét. Életművének csúcsa mindenképpen a londoni tanulmányútról hazatérve Szegeden eltöltött bő egy évtized lesz, amelynek során jelentek meg fő művei: a *Bevezetés a jogtudományba*, a *Rectsszociologie*, *A jogelmélet vázlatja*.

A hazai jogtudományi fogalomhasználatba ő vezette be először a jogelmélet terminust, a korábbi jogbölcselet és jogfilozófia kifejezések helyett. Törekvése egy olyan jogelméleti rendszer kidolgozása volt, amely képes figyelembe venni a jog társadalmi valóságát. Ebben a kihívásban a korszak két uralkodó irányzatának, a neokantiánus és pragmatikus-empirikus szemléletmódnak a szintézisre törekedett. A jog társadalmi valóságát az egymást érintő emberi magatartások szabályosságában látó szerző, a jog legfontosabb társadalmi alapjait a gazdaságban, a harcban, a hatalomban, a kultúrában és az eljárásban látta, amelyek között egyfajta rangsort állított fel. Ezek biztosítják a társadalmi rendet és a társadalom szervezettségét, s ebben a vonatkozásban a jog a legfejlettebb eljárási szerkezet maga. A jog és hatalom viszonyában Horváth, szemben a neokantiánus indíttatású hatalmi elméletekkel, a jogot „... mint bonyolult eljárási apparátust a legfőbb társadalmi hatalom előfeltételeként”, alapstruktúrájaként ábrázolta.²⁸

Mely motívumokban ragadhatóak meg e két korszakalkotó tudós személyes párharcának egyes mozzanata? A kettőjük közötti vitát a jogtudomány már részletekbe menően feldolgozta, így elsősorban a két személyiség eltérő vonására hívnám fel a figyelmet.²⁹ Kiindulópont lehet Horváth Barna önéletrajza, amely szemléletesen mutatja be az egyetemi katedrán tevékenykedő oktatók/tudósok személyiségének két fő típusát. „Egyetemi éveim alatt azt a tapasztalatot szereztem, hogy az egyetemi tanárok két típusa teszi egymás számára keserűvé az életet. Egyrészt ott volt a tudóstípus, aki csak arra vágyott, hogy hagyják magára, hadd dolgozhasson békében és nyugalomban. De az egyetemi életet az ellenkező típus uralta. Utóbbiak voltak azok a professzorok, akik nem sok tudományos munkát csináltak. Sok idejük volt és kielégítetlen étvágyuk az önérvényesítésre. Ezek voltak az egyetemi élet politikusai, akik sosem fáradtak el azt hangsúlyozni, hogy nemcsak tudósok vagyunk, és akik a kart kellemetlen ügyekbe keverték bele. Ezek tudós kollégáiktól egyre több engedményt csikartak ki, egyre inkább belevonva őket kétes üzelmeikbe míg azok a békesség kedvéért engedtek.”³⁰

Hogyan illeszkedett Horváth Barna ebbe az egyetemi közegbe? Moór Gyula mindenképpen a pályakedző tudós egyik támogatójának számított. Kapcsolatuk azonban rendkívül hullámzó volt, a kezdeti támogatás hamar ellenséges és feszélyezett légkörre változott. Horváth Barna személyisége és tudományos programja alapján ugyanis az egyetemi oktatók első csoportjába tartozott. Elmélyülten és elhivatottan alkotott, amely nem fért össze azzal a törekvéssel, hogy politikusok kapjanak egyetemi katedrát. Számára a politikai valóság

---

²⁸ SZABADFALVI József: *Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a XX. század első felében* uo. p. 164.

²⁹ Moór Gyula és Horváth Barna munkakapcsolata tekintetében lsd. bővebben: SZABADFALVI József: *Vonzások és tasztítások Moór Gyula és Horváth Barna kapcsolata*. In Szabadfalvi József: *Jogbölcseleti hagyományok*. Multiplex Media, Debrecen 1999. pp. 111-125.

³⁰ HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány. (Önéletrajz 1944-45-ből)*, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1993. p. 75.

és a tudományos közeg két külön világgént jelent meg. Moór politikai szerepvállalásával szemben Horváth Barna kizárólag az egyetemi karriert tartotta élete vezérfonalának. „Az egyetem mindenekelőtt szabadságot jelentett. Egész életemet, egész gondolkodásomat megkeserítette az ellenforradalmi elnyomás....Ellenségeim agyonhallgatással, rágalmozásokkal elnyomhatták rebellis gondolataimat azzal, hogy meggondolatlanok és árulónak nyilvánítottak: hogy megakadályozzák, hogy Budapestre jöjjek::megtorpedózták akadémiai tagságomat: de nem tudták megakadályozni, hogy az egyetem védőszárnyai alatt publikáljak.”³¹

Ezekből a sorokból az derül ki, hogy Horváth teljesen elkötelezett az egyetem légköréhez kapcsolódó oktatási és kutatási szabadság iránt, így nem volt képes elfogadni az oktatóra nehezedő politikai vagy egyéb nyomásokat és kényszereket. Nagyon szemléletesen érzékeltette azon buktatókat, amely az egyetemi pályára készülő elhivatott tudós növendék előtt állhat. Ilyen volt például a korai professzori kinevezés, amely képes a korábbi pályakezdőre jellemző alázatos tisztviselői magatartást autokrata önkénnyé változtatni. Nézete szerint ebből következően az egyetemeken a színházakhoz és a parlamentben tapasztalt túlfűtött hangulat uralkodik, amely a vidéki egyetemeken kiegészül egyfajta szűkkeblűséggel és kicsinyességgel.³² Az önéletrajzot olvasva nyilvánvalóvá válik, hogy a Somló Bódoghoz hasonló érzékeny lelkülettel rendelkező tudós igen nehezen találta helyét egy olyan világban, amelyben a tudomány szinte visszatükrözte, leképezte a politikai rendszer ellentmondásait és autokrata vonásait.

Befejezés

Annak ellenére, hogy tanulmányom csak villantásszerűen mutatja be néhány, a magyar közjogi illetve jogelméleti gondolkodásban meghatározó személy nézeteivel kapcsolatos vitákat és botrányokat, abba mindenképpen betekintést enged nyújtani, hogy melyek voltak azok az irányzatok, illetve ellentétes álláspontok, amelyek sokszor a politikai szereplőket is állásfoglalásra készítették és komoly személyes konfliktusokat, illetve töréseket jelentettek. Nagy Ernő, Pikler Gyula, Somló Bódog és Horváth Barna életútjában közös pont, hogy igen széleskörű tudással és nem csekély külföldi tapasztalattal, kutatásokkal rendelkeztek, viszont nem voltak hajlandók a fennálló viszonyokat egyoldalúan alátámasztani és kiszorgálni. Olyan tudósok és példaképek ők mindannyian, akik hittek a tudományos gondolkodás szabadságában, a magyar sajátosságok és külföldi minták/eredmények összeegyeztetésében így komoly támadásoknak tették magukat is és nézeteiket is. Alkotásaik, életpályájuk azonban mindenképpen maradandónak bizonyult.

---

³¹ HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány. (Önéletrajz 1944-45-ből)*, uo. p. 73.

³² HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány. (Önéletrajz 1944-45-ből)*, uo. p. 74.